

Εισαγωγή

Δίπλα στα συντρίμια επιχειρηματικών γιγάντων, όπως η Lehman Brothers, η AIG, η Merrill Lynch, η General Motors κ.ά., που αφανίστηκαν* στη λαίλαπα της Κρίσης του 2007, κείται, βαριά τραυματισμένη, η Οικονομική Επιστήμη.

Η Κρίση του 2007 προκάλεσε σοκ και δέος στους οικονομολόγους. Το μέγεθος, η ορμή και η ένταση της κρίσης έπιασε εξαπίνης τόσο την επιστημονική κοινότητα όσο και τις θεσμικές αρχές, που για χρόνια πορεύονταν αμέριμες και βέβαιες για την ισχυρή κατάσταση και τις δυνατότητες της παγκόσμιας οικονομίας. Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, μία τέτοια κρίση δεν μπορεί να συμβεί. Αποτελεί μια ανεξήγητη ανωμαλία, κάτι το αδιανόητο και πέρα για πέρα μη αναμενόμενο.

Η Κρίση του 2007 δεν υπογράμμισε μόνο την αποτυχία των Οικονομικών να αντιληφθούν έγκαιρα και να περιορίσουν την έκταση της καταστροφής, αλλά έθεσε emphaticά ένα νέο αμείλικτο ερώτημα: κατά πόσο η οικονομική επιστήμη -με τα αισιόδοξα θέσφατα που πρόσβευε για την αποτελεσματικότητα των αγορών, την πεποίθηση περί ουσιαστικής μείωσης της μακρο-

---

* Άλλες εταιρίες χρεοκόπησαν (Lehman Brothers), άλλες εξαγοράστηκαν (Merrill Lynch) και άλλες κρατικοποιήθηκαν (AIG, General Motors).

οικονομικής αστάθειας, την τυφλή εμπιστοσύνη στην υπεροχή των μαθηματικών εργαλείων και των χρηματοοικονομικών καινοτομιών και τις διαβεβαιώσεις ότι οι κίνδυνοι βρίσκονταν υπό έλεγχο- ήταν αυτή που προκάλεσε τη μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007; Κατά πόσο τα Οικονομικά έθρεψαν το τέρας της κρίσης, προσφέροντας την επιστημονική νομιμοποίηση για την εφαρμογή πολιτικών που αποδείχθηκαν καταστροφικές και οι οποίες έφεραν την παγκόσμια οικονομία αντιμέτωπη με το χλωμό φάντασμα της Μεγάλης Ύφεσης του 1929;

Ανατρέχοντας στην οικονομική ιστορία, βλέπουμε ότι η πραγματικότητα δεν σταματά να διαψεύδει τις κατά καιρούς κυρίαρχες θεωρίες και βεβαιότητες των ειδικών για τις προοπτικές των οικονομιών. Αργά ή γρήγορα, οι κοινωνίες παγιδεύονται σε επώδυνες κρίσεις. Τι φταίει; Για ποιο λόγο οι οικονομίες πλήττονται συστηματικά από κρίσεις; Ποιες είναι οι ρίζες και οι αιτίες της αστάθειας; Πού οφείλονται τα κύματα αισιοδοξίας και απαισιοδοξίας που οδηγούν στα άκρα τις κοινωνίες; Και γιατί η οικονομική επιστήμη αποτυγχάνει να οδηγήσει τις οικονομίες, μέσα από τα προηγμένα εργαλεία πλοήγησης που έχει αναπτύξει, σε μία περισσότερο ομαλή και ελεγχόμενη πορεία, αποφεύγοντας τις υπερβολές;

Στόχος του παρόντος είναι να αναδείξει την αδυναμία της οικονομικής επιστήμης, όπως είναι δομημένη σήμερα, και να παρακολουθήσει τη χαοτική εξελικτική πραγματικότητα του κόσμου, όπως διαμορφώνεται μέσα από την πολυσύνθετη ψυχοσύνθεση και συμπεριφορά του ανθρώπου, την πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων, την τύχη και σειρά άλλων αδιόρατων παραγόντων. Η αδυναμία αυτή είναι αναπόδραστο αποτέλεσμα της εξαιρετικά άστοχης επιλογής των πρώτων οικονομολόγων

να καθιερώσουν τα Οικονομικά ως μία «σκληρή»* επιστήμη, η ακρίβεια και η αντικειμενικότητα της οποίας να είναι πέραν κάθε αμφισβήτησης. Για να επιτευχθεί ο φιλόδοξος αυτός στόχος οι θεωρητικοί επαναδιατύπωσαν τα Οικονομικά, μέσω της εκτεταμένης χρήσης των Μαθηματικών, στο πρότυπο της νευτώνειας φυσικής. Όμως η μαθηματική απεικόνιση της συμπεριφοράς του ανθρώπου, των κοινωνιών και της οικονομίας δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί παρά μόνο μέσω εκτεταμένων απλοποιήσεων και γενικεύσεων. Όλα όσα δεν μπορούσαν να «χωρέσουν» σε μαθηματικές εξισώσεις (ελεύθερη επιλογή, συναισθήματα, πάθη, κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις, δικαιοσύνη κτλ.) αφαιρέθηκαν. Έτσι, τα Οικονομικά δημιούργησαν ένα παράλληλο σύμπαν που δεν αποτελεί παρά θολή αντανάκλαση της πραγματικότητας. Εν τέλει, τα Οικονομικά κατόρθωσαν να επιβληθούν ως μία θετική επιστήμη, ισάξια της Φυσικής και της Βιολογίας, καταβάλλοντας ωστόσο δυσβάσταχτο τίμημα: την αποκοπή τους από την πραγματικότητα και τον κόσμο της δράσης.

Η Πρώτη Ενότητα παρουσιάζει την αυγή της Βιομηχανικής Επανάστασης που οδήγησε στη σύγχρονη οικονομική εποχή και τη δημιουργία της οικονομικής επιστήμης. Αναφέρεται στους πρωτοπόρους των Οικονομικών, το έργο τους και το πώς οι πρώτοι ακαδημαϊκοί οικονομολόγοι, επηρεασμένοι από την τε-

---

* Ο χαρακτηρισμός σκληρή επιστήμη χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις φυσικές επιστήμες (Φυσική, Χημεία), τη Βιολογία κ.ά., οι οποίες, με βάση πειραματικά και ποσοτικά στοιχεία, έχουν αναπτύξει επιστημονικές μεθόδους που περιγράφουν με αντικειμενικότητα και ακρίβεια τα υπό εξέταση φαινόμενα. Αντιθέτως, ως μαλακές ή απαλές επιστήμες χαρακτηρίζονται οι κοινωνικές επιστήμες (Ιστορία, Κοινωνιολογία, Ψυχολογία κ.ά.), οι οποίες δεν μπορούν να αναπτύξουν αντίστοιχης αποτελεσματικότητας επιστημονική μεθοδολογία.

ράστια διανοητική επιρροή των νευτώνειων επιτευγμάτων, προχώρησαν, στο τέλος του 19ου αιώνα, στη ριζική αναδόμηση της θεωρίας, χρησιμοποιώντας ως πρότυπο την κλασική φυσική. Επίσης, παρουσιάζει το πώς η νεοκλασική θεωρία επικράτησε σταδιακά ως η απόλυτη οικονομική ορθοδοξία, η οποία και κυριάρχησε για περισσότερα από 40 χρόνια (μέχρι την κρίση του 2007) ως το βασικό οικονομικό υπόδειγμα.

Η Δεύτερη Ενότητα επικεντρώνεται στις οικονομικές κρίσεις. Η οικονομική θεωρία δεν έχει να πει πολλά για τις κρίσεις: θεωρεί ότι κάθε κρίση είναι μοναδική και ξεχωριστή και κατά συνέπεια δεν μπορούν να μελετηθούν ενιαία. Σύμφωνα με τη θεωρία, οι οικονομίες λειτουργούν, σε γενικές γραμμές, όπως ένα καλορυθμισμένο ρολόι και, δεδομένης της ορθολογικότητας των οικονομικών δρώντων, οι κρίσεις δεν αποτελούν παρά μικρής κλίμακας επεισόδια. Αρρυθμίες που γρήγορα ξεπερνιούνται. Ωστόσο, αν όλα λειτουργούν σαν καλορυθμισμένο ρολόι και οι άνθρωποι μαθαίνουν από τα λάθη τους, γιατί οι κρίσεις εμφανίζονται με τέτοια συχνότητα και ένταση; Η Δεύτερη Ενότητα παρουσιάζει τα κοινά χαρακτηριστικά, τους κοινούς παρνομαστές, που -αντίθετα με όσα υποστηρίζει η θεωρία- λίγο-πολύ επαναλαμβάνονται σε κάθε κρίση, ανεξαρτήτως εποχής και ιδεολογίας. Η εμπειρία δείχνει ότι οι κρίσεις, από το 1600 μέχρι σήμερα, ακολουθούν μια εκπληκτικά παρόμοια πορεία. Επιστέγασμα της επαναλαμβανόμενης αυτής διαδρομής αποτελεί η Κρίση του 2007: η γέννηση, η εξέλιξη και το τέλος της δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από προηγούμενες. Το γνωστό μοτίβο εμφανίστηκε για άλλη μια φορά: οι άνθρωποι ακολούθησαν το ίδιο μονοπάτι και επανέλαβαν τα ίδια λάθη με ακλόνητη βεβαιότητα ότι «αυτή τη φορά είναι διαφορετικά».

Η Τρίτη Ενότητα επικεντρώνεται στον άνθρωπο, τις κοινωνικές σχέσεις και το απρόβλεπτο του περίπλοκου εξελικτικού κόσμου στον οποίο ζούμε. Παρουσιάζει ορισμένα από τα ευρήματα επιστημών όπως η Νευροεπιστήμη, η Ψυχολογία, η Ανθρωπολογία, η Κοινωνιολογία, η Βιολογία, η Φυσική κ.ά., τα οποία ανατρέπουν την εξιδανικευμένη εικόνα που έχουμε σχηματίσει για τις ικανότητες, τις δυνατότητες και τις γνώσεις που διαθέτουμε ως άτομα και ως κοινωνίες. Ο *homo sapiens*, δηλαδή όλοι εμείς, παραμένει ένα αινιγματικό πλάσμα: οι αισθήσεις, η γλώσσα, η λειτουργία της μνήμης και της αντίληψης, η σκέψη, ο τρόπος λήψης αποφάσεων, η νοημοσύνη και ο συναισθηματικός κόσμος αποτελούν πολύπλοκες λειτουργικές δομές τις οποίες κατανοούμε σε περιορισμένο βαθμό. Όπως έχουν δείξει εκατοντάδες πειράματα, η καθημερινή μας συμπεριφορά όχι μόνο δεν πλησιάζει στην έννοια της ορθολογικότητας, αλλά στην πραγματικότητα δεν υπάρχει καμία ανθρώπινη πτυχή που να μένει ανέγγιχτη από ψευδαισθήσεις, πλάνες, μεροληψίες και άλλα παιχνίδια του νου, των αισθήσεων και της τύχης. Όλα αυτά τα σημαντικά ευρήματα η οικονομική επιστήμη επιλέγει να τα αγνοεί και να τα θεωρεί εκτός θέματος, επιμένοντας σε μία ακραία απλοποιημένη προσέγγιση της ανθρώπινης φύσης και στην πεποίθηση της απόλυτης υπεροχής της ελεύθερης αγοράς.

Η Τέταρτη Ενότητα αντιπαραθέτει τις ακλόνητες πεποιθήσεις της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης με την πολυσύνθετη, δυναμική, χαοτική πραγματικότητα. Παρουσιάζει την απομάκρυνση των Οικονομικών από τον κόσμο της δράσης και την αυτοπαγίδευση της επιστήμης σε μία στείρα ενασχόληση με ένα παράλληλο νοητό οικονομικό σύμπαν που ελάχιστη σχέση έχει με την πραγματικότητα. Τονίζει το ρόλο της οικονομικής θε-

ωρίας στη δημιουργία της μεγάλης κρίσης του 2007 και υπογραμμίζει την ανάγκη επαναθεμελίωσης των Οικονομικών με την ενσωμάτωση των γνώσεων που έχουν συγκεντρώσει άλλα επιστημονικά πεδία, ώστε να αποκαταστήσουν την επαφή τους με τη δυναμικά μεταβαλλόμενη πραγματικότητα και να αποκτήσουν κοινωνική χρησιμότητα.

Γιάννης Παπαδογιάννης
Αθήνα, Μάιος 2012

Σημείωση για τις πηγές

Για την περιγραφή της ζωής και των ιδεών των μεγάλων οικονομολόγων (Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo, John Steward Mill, Karl Marx, Thorstein Veblen και John Meynard Keynes), βασίστηκα στο εξαιρετικό έργο του Robert L. Heilbroner «Οι φιλόσοφοι το οικονομικού κόσμου». Τα δάνεια είναι εμφανή. Για την ανάδυση του νέου βιομηχανικού κόσμου βασίστηκα επίσης στα έργα του Robert L. Heilbroner («Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου» και «Η γένεση της οικονομικής κοινωνίας» (το οποίο έγραψε μαζί με τον William Mildberg) και στα βιβλία «Η Ευρώπη πριν από τη βιομηχανική επανάσταση» (Carlo M. Cipolla), «Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία» (Shepard B. Clough - Richard T. Rapp), «Ο μεγάλος μετασχηματισμός» (Karl Polanyi), «Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία» (Elias H. Tuma) και «Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848» (E.J. Hobsbawm).